

ASUR VE SURIYE: EŞ ANLAMLI KELİMELER*

Richard N. FRYE

Çeviren: Mustafa ALİCAN**

Aralarında benzerlik olan “Suriye” ve “Asur” kelimeleri, günümüze kadar hemen hemen tarihin her döneminde birbirine karıştırılmıştır.¹ Birkaç yıl önce bu dergide, (40 [1981]: 139-40) John A. Tvedtnes tarafından kaleme alınan ve Heredotos’un, (7.63) Yunanlıların, Asurluları başında a- harfi olmaksızın “Suriyeliler” olarak adlandırdığı yönündeki uzun zamandır kabul edilen kaydı reddeden “Suriye İsminin Kökeni” adlı bir makale yayınlandı. Tvedtnes, iki kelimenin tamamıyla farklı olduğunu ve Suriye’nin, Hurriler için kullanılan ve antik Mısır dilinde **Suri*’ye dönüşen eski Mısır’a özgü bir kelime olan *Hurri*’den türediğini ileri sürüyordu. Bu çalışmada, Tvedtnes’in iddialarının imkansızlığını ve Heredotos’un kaydının daha akla yatkın olduğunu ortaya koyacağım. Mısırlıların, Hurriler için kullandıkları ve daha sonra Asur/Suriye ile karıştırdıkları bir terime sahip olmaları kuşkusuz mantıklıdır, fakat hem “Suriye” kelimesinin seslendirilişi hem de gün yüzüne çıkarılan Orta Mısırca’ya ait **Suri* kelimesi, Asur’u, Suriye ile açıklama konusunda problem arz etmektedir.

İlk olarak, kelime başındaki a’nın düşmesi pek çok dilde yaygın olan bir olgudur. M. Ö. I. binyılın birinci yarısında Anadolu’daki bazı Fenikece isimlerde ve eski İran dilinde a’nın kaybolması, özellikle dikkate değerdir.² Sonuç olarak, kelime başında -a olsun ya da olmasın, iki kelimenin birbiri ile karıştırılmasında problem yoktur.

* Richard N. Frye, “Assyria and Syria: Synonyms,” *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 51, No. 4. (Oct., 1992), ss. 281-285.

** Dr., Adıyaman Üniversitesi Tarih Bölümü.

¹ Bir bölgeyi tanımlayan terim olarak kullanılmadığı için, Assur/Aşşur isminin kökeni ve tanı ile şehir arasındaki karmaşık ilişkiler burada söz konusu edilmeyecektir.

² Bkz. P. Kretschmer, “Nochmals die Hypachaer und Alaksandus,” *Glotta* 24 (1932): 218-19, “Der Abfall des anlautenden A: Kleinasiatischer Eigennamen,” başlıklı bölüm. İran dillerinin çoğu da aynı olguyu sergilerler. Bkz. E. Herzfeld, *The Persian Empire* (Wiesbaden, 1968), s. 306-7.

Heredotos, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Suriyeli ve Asurlu kelimelerini eşitleyerek ilginç bir yaklaşım sergiler (7.72). Xerxes'in ordusundaki çeşitli insanları ve onların kıyafetlerini betimlerken, Paphlagonialılar ve diğer Anadolu topluluklarıyla birlikte Suriyelilerden bahsetmeyi de ihmal etmez. Daha sonra, açıklama gerektiren bir tarzda, sözü edilen Suriyelilerin Persler tarafından Kapadokyalılar olarak adlandırıldığını ekler. Birkaç yıl önce, Kültepe adı verilen bir bölgede yapılan kazılarda, Kapadokya'daki Asur ticaret kolonileri ile ilgili olan ve milattan önce ikinci binyılın birinci yarısına tarihlenen birçok çiviyazısı kaydı bulundu.³ Persler, ele geçirdikleri yerlerde yaşayanları dil ya da ırk bakımından ayırtırmaktan daha ziyade toprak ele geçirmekle ilgilenirken, bu göçmenlerin ve tüccarların soyundan gelenlerin, Yunanlıların, onları Suriyeliler olarak tanıması için yeterli sayıda olduğunu varsayabiliriz. Ahamenidler, imparatorluklarını satraplıklara böldüler ve Kapadokya'da yaşayan insanları yaşadıkları yere göre isimlendirdiler. Yunanlılar, burada yaşayan insanlara neden Suriyeliler dediler? Bence bunun nedeni, onların, Suriye ve Mezopotamya'da yaşayanlarla aynı dili kullanmasıdır.

Son araştırmalar, Yunanlıların, Asur/Suriye kelimelerini ilk olarak M.Ö. VII. yüzyılın başında kullandıklarını ve Yakın Doğu'nun iç bölgeleri ile ilk temaslarının Suriyeliler olarak bilinen Kapadokya ve Kilikya halkı ile olduğunu göstermektedir.⁴ Söz konusu dönemde bütün bölge Asur kontrolü altındaydı ve bütün bölgenin *lingua franca*'sı*** Aramiceydi. Asur sarayında ve bürokrasisinde kullanılan dil de Aramiceydi.⁵ Sonuç olarak Yunanlılar,

³ Bkz. Seton Lloyd, *Early Anatolia* (Londra, 1956), s. 112-26.

⁴ Bkz. P. R. Helms'in kapsamlı çalışması, "Greeks in the Neo-Assyrian Levant and 'Assyria' in Early Greek Writers" (Doktora tezi, Pennsylvania Üniversitesi, 1980), özellikle s. 236-39, 280-94, ve 304. Aramiler, Asur'u Eski İnan diline ait bir kelime olan Athura'dan gelen lehçesel bir isimle, At'ura ile adlandırırken, Yunanlılar, Kapadokyalılardan dolayı -s- okunan -ss- ile "Assyria/Syria"yı kullanmaktaydılar. "Keldani" terimi, genel anlamda Güney Mezopotamya'da yerleşik olan bir Arami kabilesinden gelmektedir.

*** *Lingua franca*: Eskiden Akdeniz sahillerinde konuşulan İtalyanca'dan bozma bir dil, uluslararası ticaret dili. Ç.N.

⁵ M. Ö. IX. yüzyılda Asurbanipal hanedanı ile başlayan ve sürekli artan bir hızla VII. yüzyılda Asurbanipal ve Esarhaddon dönemine kadar, Ninive ve Arbela gibi şehirlerde daha çok insan Aramice konuştu. Modern Kuzey Irak'ın bütün bölgelerinde, sapa kasabalarında yaşayan köylüler hariç, aşağı sınıflar bile Asurca'yı az bilmelerine ya da bilmemelerine rağmen Aramice konuşabiliyorlardı. Muhtemelen, saray, ordu vb değişiklik arz eden toplumsal konumlarda, iki dilli olmak tek dillilikten daha yaygındı. Esarhaddon'un annesinin de bir Arami olduğu kaydedilmelidir (Hayim Tamor'un dikkatimi çektiği üzere). Yunanlılar, Suriyeli terimini kullanmalarına rağmen, Asurlu kelimesini de bilmekteydiler ve bu durum, *Thesaurus linguae*

imparatorluğu, kendileri için oldukça mantıklı bir şekilde, Aramice konuşan nüfusun yaşadığı alan olarak görüyorlardı.

Arami dilinin yayılmasının nedeni, yalnızca Aramilerin M. Ö. II. binyılın başlarında Bereketli Hilal'e**** yayılması değil, aynı zamanda, özellikle çok sayıda insanın göç ettirildiği ve eski Asur (bugünkü Kuzey Irak) halkının da Bereketli Hilal bölgesine yerleştirildiği II. Sargon ve III. Tiglat-Pileser döneminde, M. Ö. VIII. yüzyılda Asur devleti tarafından yürütülen nüfus aktarımı politikalarıydı.⁶ Aramice kullanımının yayılması, Asur İmparatorluğu'nun politik büyümesi ve siyasi bir terim olan "Asurlu" ile dilbilimsel bir terim olan "Aramice konuşan" kelimelerinin birbirlerine karıştırılması ile aynı dönemdeydi.⁷ Arami dili ve alfabesi için "Asurca" teriminin kullanımına, Talmut dönemi hahamlarının "Ashuri" olarak bilinen Arami (modern Yahudi) alfabesi ile konuştukları VI. yüzyılının sonlarında rastlanmaktadır. Yunanlılar hiçbir zaman "Arami" ya da "Aramice" terimini kullanmamalarına rağmen, eski Yahudiler Suriye için Aram kelimesini kullanırken, "Suriyeli" terimini kullandılar.⁸ Bir yerden sonra, yine de, Yunanlılar Suriye=Levant (Doğu Akdeniz Bölgesi) ve Asur=Mezopotamya terimlerini birbirinden ayırmaya başladılar ve Heredotos bu ayırmada bir dönüm noktasını temsil etti. Ondandı sonra, Romalılar dönemine kadar kullanılan bu ayrıştırma, Batı'da günümüze kadar devam etti. Romalılar, M. Ö. 62 yılında, Suriye'yi başkenti Antakya olan Pompey yönetiminde bir Roma eyaleti haline getirdiler. Bizanslılar dönemi boyunca "Suriyeli" kelimesi o kadar yaygın hale

latinae'ye (Almanya'dan Berlin, Göttingen, Leipzig ve Münih ve Avusturya'dan Vienna Üniversiteleri tarafından hazırlanan ve Leipzig'de basılan modern zamanların en önemli ve kusursuz Latince sözlük projesi. Ç.N.) 1.940 göz atmakla da görüleceği üzere tıpkı Romalılarda olduğu gibi kafa karışıklığına neden olmuş olmalı.

**** Ortadoğu'da, Ortadoğu ve Akdeniz havzası medeniyetlerinin başladığı yer. Bereketli Hilal terimi Amerikalı oryantalist James Henry Breasted (1865-1935) tarafından popüler hale getirilmiştir. Ç.N.

⁶ Bkz. Oded Bustenay, *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire* (Wiesbaden, 1979), s. 116-35.

⁷ Bunun kanıtını Plinius'da (6.30.117) bulmaktayız: "Bir zamanlar bütün Mezopotamya Asurlulara aitti." Asur İmparatorluğu'ndaki halkların, *nišē māt Aššur* "Asurlu halklar" mı, *mārē māt Aššur* "Asur yerlileri" mi, yoksa basitçe *āšibu* terimi ile "sakin" olarak mı tanımlandığını ve ayırt edildiğini saptamak zordur.

⁸ İncil'de, Aramiler ve ülkeleri için kullanılan Aram genellikle günümüz Suriye'si ile ilgili olmakla birlikte, Psalm 60 bölümünde Mezopotamya anlamına gelen "Aram Naharaim" tabiri vardır. Yunanlılar gelince, Themistocles'in *Assyria grammata*'ya vurgu yaptığı Aramice kelimesini kullanması referans olarak yeterli değildir. Krş. C. Nylander, "Assyrian Grammata: Remarks on the 21st Letter of Themistocles," *Opuscula Atheniensi* 8 (1968): 122-36.

geldi ki, Arap fetihlerinden önceki batı Avrupa yazılı metinlerinde Bizans İmparatorluğu'nun bütün uyrukları zaman zaman Suriyeliler olarak anıldılar.⁹

Bununla birlikte Fırat'ın doğusu için farklı tanımlamalar yaygınlaştı ve terimlerin kullanımında bazı karışıklıklar meydana geldi. Bereketli Hilal'in her tarafından konuşulan ve yazılan Arami dili Batı'da Süryanice ya da Doğu'da Asurca olarak bilinmesine rağmen Fırat'ın batısındaki Edessa lehçesi Klasik Hıristiyan Süryani dilinin temellerini şekillendirdiği için, batıda "Süryanice" kelimesinden ziyade "Asurca" terimi kullanılmaya başlandı. Yine de ikincisi, ya da daha doğrusu, kelimenin a- önekli farklı biçimleri, doğulu halklar tarafından, özellikle de geniş bir yazılı edebiyata sahip olan Ermeniler tarafından kullanıldı. Örneğin, Agathangelos'un (V. yüzyıl) tarihinde Klasik Süryaniceyi tanımlayan "Asori dili" ibaresine rastlamaktayız.¹⁰ Diodorus Siculus'a göre (*Roman History* 9.23), Büyük İskender'den sonra Orontes adlı bir Ermenistan satrapı, Makedonyalı general Eumenes'e Suriye dili alfabesi (*Syriois*) ile yazılmış olan bir mektup gönderdi. Daha sonra Romalılar tarafından Süryânîce, Ermeniler tarafından da Asurca olarak adlandırılan bu dil, kuşkusuz Aramiceydi. A- önekli veya a- olmadan her iki terimin de kullanımı, Fırat'ın batısında yaşamış olan yazarların metinlerinde mevcuttur. Rivayete göre, M. S. II. yüzyılda hiciv yazarı Samsatlı Lucian, uzun süre varlığını korumayı başaran *De Syria Dea* (Suriye Tanrıçası) adlı Yunanca bir kitap kaleme aldı. Bu kitapta "Suriyeli" ve "Asurlu" terimlerinin kullanımı ile ilgili ilgi çekici pasajlar vardı. Yazar şöyle demektedir (par. 1): "Bunu yazan ben, Asurluyum." Daha sonra şöyle yazmaktaydı (par. 11): "O, Suriyelileri Asurlu olarak adlandırır," ve (15. kısım) "O Suriye'ye geldi, fakat Fırat'ın ötesinde yaşayanlar onu kabul etmediler" (krş. ayrıca 23 ve 59. kısımlar). V. yüzyılda, pagan bir yazar olan Macrobius, antikiteyi ve Virgil'in, çağının Hıristiyan ruhuna karşı tepkisini işlediği noktaları anımsatan *Saturnalia* adlı bir kitap yazdı. Bu kitapta (1.23.14-16), Heliopolis'te (bugünkü Baalbek) *Assyrii*'nin (yani Suriyelilerin) güneşe adak sunma kültüründen söz etmektedir. Macrobius tarafından Suriyeli yerine Asurlunun böyle dikkatsiz bir şekilde kullanılması, a- önekli veya a- olmadan her iki biçimin modern Lübnan'daki Beka Vadisi sakinleri için de kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Ermeni yazar Horenli Moses, (muhtemelen VIII. yüzyıl) Ermenilerin tarihini anlattığı eserinde "Asori" ve "Keldani" terimlerini

⁹ Bkz. J. Bury, ed., *The Cambridge Medieval History*, vol. 2 (Cambridge, 1936), s. 156.

¹⁰ Agathangelos, *History of the Armenians* ed. Robert M. Thompson (Albany, 1976), s. 375.

eşanlamlı olarak kullanmakta ve Süryaniceye de “Asori” demektedir.¹¹ Günümüz Suriye’si için klasik Ermenice bir kelime olan Asorik’in ve Roma eyaleti olan Suriye için de eski Parthça bir kelime olan ‘swry’ nin kullanıldığını gözlemlemek enteresandır.¹² Belki de Ermenice biçimi Parthçadan türemiştir. Şurası açıktır ki, “Suriyeli” ve “Asurlu” genel ifadeleri, yalnızca eski zamanlarda değil, en azından bazı doğu halkları tarafından ortaçağda da eşanlamlı olarak kullanılmıştır.

Arap fetihleri, Arapların günümüzdeki Suriye topraklarını Şam olarak adlandırmalarından olayı Yakındoğu’ya yeni bir terim getirdi. Bununla birlikte, batılı metinlerde “Suriye” ve “Süryanice” kelimeleri kullanılmaya devam etti. Yakındoğu’da yaşayan ve Yeni Suriye Aramicesi konuşan Hıristiyanlar, Ortaçağlarda kendilerini nasıl adlandırıyorlardı? Yakubi Antakya patriği Michael (1166-99), Fırat Nehri’nin batısındaki topraklarda yaşayanların tam anlamıyla Suriyeliler olarak bilindiğini yazdı ve bir benzerlik kurarsak, Fırat’ın hem doğusunda hem de batısında İran sınırlarına kadar olan bölgede Aramice (‘rmy’) dediği aynı dili konuşanlar da Suriyelilerdi.¹³ Michael, devamla, Süryani dilinin, yani Aramicenin kaynağında Edessa’nın (Urfâ) olduğunu kaydetti. Onun ifadelerinde daha da ilginç olan şey (c. 1, s. 32), aralarında ‘twry’d hywn swryy,’ “Asurlular,” ve kendi dönemindeki Süryanice konuşanlarla aralarında ilişki kurduğu eski Asurluları da kapsayan “Suriyeliler” in bulunduğu yazısı olan halkların isimlerini vermesidir. Yerli bir bilgin tarafından kaleme alınmış olan bu kitap, Doğu Hıristiyanlarının çoğu için kullanılan “Asurlu” ve “Suriyeli” terimlerinin her zaman aynı şeyi ifade ettiğini göstermektedir.

Çok sonraları, XVII. yüzyılda İran’daki Karmelitler de “Suriyeli” ve “Asurlu” terimlerinin kullanımında tutarlı değildiler. Onların yazılı metinlerinde “Yakubi Suriyeli,” “Doğu Asurlu,” “Keldani,” “Suriyeli” ve “Asurlu” terimleri bir arada bulunmaktadır.¹⁴ Söylenmesi gereken bir şey var ki, bu kelimeler üç aşağı-beş yukarı birbirlerinin yerine kullanılıyorlardı. Bazılarının iddia ettiği gibi “Asurlu” kelimesinin XVIII. ya da XIX. yüzyılda batılılar tarafından icat edildiği kesinlikle doğru değildir.¹⁵

¹¹ Moses Khorenats’i, *History of the Armenians*, çev. Robert W. Thompson (Cambridge, Mass., 1978), s. 67 ve 94.

¹² Bkz. Ermenice için herhangi bir Ermenice sözlük ve Parthça için de, P. Gignoux, *Glossaire des inscriptions pch-lévies et parthes* (London, 1972), s. 47.

¹³ J. B. Chabot, ed. ve çev., *Chronique de Michel le syrien*, vol. 3 (Paris, 1905), metin 524, çeviri 78.

¹⁴ H. Chick, ed.ve çev., *A Chronicles of the Carmelites in Persia*, 2 cilt (Londra, 1939), s. 100, Yakubi Suriyeli; s. 107, George an Assyrian (Nesturi); s. 198, Asurlular ya da Yakubiler; s. 132, Doğu Asurlular; ve tamamıyla Keldani.

¹⁵ Bkz. John Joseph, *The Nestorians and Their Muslim Neighbours* (Princeton, 1961), s. ix, Asurlu isminin XIX. yüzyıldan önce görülmediğini ifade etmektedir ve s. 14, bu ismin ortaya

Öte yandan “Asurlu” kelimesinin eski Asur imparatorlukları ile olan bağlantısına muhtemelen batılı misyonerler tarafından dikkat çekildi ve bu terim Yeni-Süryanice konuşan doğulu Hıristiyanların çoğu tarafından hemen kabul gördü. Eski Asur şehirlerinin ve eski Asur yöneticileri ile ilgili çivi yazısı kayıtlarının keşfedilmesi, Asur kralları ile ilgili bilgileri İncil’den edindikleri ile sınırlı olan yerli Hıristiyanlar arasında bu konuya duyulan ilgiyi kamçılıdı. “Asurlu” kelimesinin kullanımının modern tarihi burada bizi ilgilendirmemektedir. “Asurlu/Suriyeli” terimlerinin kullanımı ile ilgili modern tarihsel kayıtlar, bize açıkça şu iki gerçeği göstermektedir: 1. Terimlerin Batı’daki kullanımı ile ilgili kafa karışıklığı, Bereketli Hilal’in batı tarafı için kullanılan Suriye ve Fırat’ın doğusundaki eski bölge için kullanılan Asur arasındadır. 2. Terimlerin Doğu’daki kullanımında ise, Batı etkisinin ya da diğer dış nedenlerin etkisi altında olmadıkları sürece ikisi arasında fark gözetilmemektedir. Doğular kendi kullanım şekillerini modern döneme kadar sürdürmüşlerdir. XIX. yüzyılın sonunda yapılan arkeolojik keşifler, özellikle I. Dünya Savaşı sonrası sömürgeci mandalar döneminden dolayı Batılı terimlerin benimsenmesi ile birlikte, terminolojide Doğu kullanımının değişime uğramasına ve Batı kullanımının belirginleşmesine neden olmuştur.

Bugün, “Yeni-Süryanice” ya da “Yeni-Aramice” terimleri, dilbilimciler tarafından Tur Abdin, Urumiye, Ma’lula gibi yerlerde ya da dilin konuşulduğu her yerde mevcut olan lehçeler için kullanılmaktadır. Günümüz Irak’ı ya da İran’ında yaşamış olan ya da yaşamakta olan Yeni-Süryanice konuşanlardan bazıları, kendilerini günümüz Suriye’sinde yaşayanlardan ayırmak için, Asurlular olarak adlandırılmayı tercih etmektedirler. Onların bu tercihleri ve daha sonraki Hıristiyanlık döneminde bilindikleri gibi, her zamanki dilleri olan Aramice ya da Süryaniceyi benimsemiş olan eski Asurluların soyundan gelme yönündeki iddiaları yanlış değildir. Arapça konuşmalarına rağmen eski Mısırluların soyundan geldiklerini iddia eden modern Mısırlular ya da Türkçe konuşmalarına rağmen Hititlerin ya da Küçük Asya’nın diğer eski halklarının soyundan geldiklerini ileri süren bazı Anadolulular gibi modern Asurlular da daha haklı bir gerekçeyle, dilleri de eski Asurca ile bağlantılı bir Sami dil olduğu için eski Asurluların soyundan geldiklerini iddia etmektedirler; ve tarih, önemsiz olayların nasıl kaydedildiğinden çok insanların neye inandığının kayıdır.

çıkışını arkeolojik buluntulara ve batılı misyonerlerin bölge halkına verdikleri isimlere dayandırmaktadır. Bu makalede de gördüğümüz gibi XIX. yüzyıldan önce de bazı insanlar Asurlu terimini kullanırken bazıları Suriyeli demeyi tercih ediyordu.

TABLO I

ESKİ YAKINDOĞU'DA SURIYE, ASUR VE ARAMİ DİLİ İÇİN KULLANILAN KELİMELER

HIRİSTİYANLIK ÖNCESİ DÖNEM

	Asur Bölgesi	Suriye	Aramiler	Dil	Mezopotamya
Akkadça	Aššur	Arame	Aramu	?	Tanın yok
Eski Farsça	Athura	Aram		<i>'r'myts</i>	Babiruš
İbranice	Aššur	<i>'abr hhr'</i> (Aram)	<i>'rmy</i>		Aram Naharaim
Aramice	At'ura (Asura)				

ERKEN HİRİSTİYANLIK DÖNEMİ

Süryanice	At'ur/Hadeyab	Suriye	Aramiya	<i>Swryy'</i>	Bet Aramaye
Ermenice	Norshirakan	Asorik'	Asorestanik'	Asori	Asorestan
Ortaçağ Farsçası	Nodšahrakān/ Notardaširakān	Suriye			Suristan/Asuristan
Arapça	El-Cezire	El-Şām	Nabatiler	Süryāni	El-Sawad

NOT: Günümüz Suriye bölgesi için daha sonra kullanılan isimler, tıpkı burada sözü edilmeyen İbranice *swryh* gibi Yunanca ve Latince'den ödünç alınmıştır.